

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

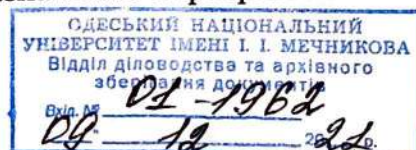
Михайленко-Зото Олени Олександрівни

«Російська паронімія в лінгвокультурологічному аспекті»

(Одеса, 2021), подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та зв'язок з науковими планами і програмами

Лінгвокультурологія – один із новітніх напрямів мовознавчої науки, який виник на зламі другого й третього тисячоліть на перетині лінгвістики з культурологією, аби досліджувати вияви культури народу, відображені та закріплені у мові. В умовах сучасного прискорення дослідницьких процесів, зумовленого, по-перше, суттєвим удосконаленням дослідницького інструментарію, а по-друге, – зміною пріоритетів щодо використання предмета і шляхів вивчення гуманітарних проблем на початку XXI століття, уже мала б бути сформованою повноцінна система мовних / мовленнєвих об'єктів дослідження лінгвокультурології як науки. Адже ще наприкінці 1990-х років проф. В. А. Маслова у своєму «Вступі до лінгвокультурології» визначала, що завданням цієї науки є експлікація культурної значимості мовної одиниці, її символічного прочитання з тими кодами культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови. Немає ані обмежень, ані пріоритетів у виборі певного аспекту мовної системи. Аналогічна точка зору притаманна професорам М. Ф. Алефіренко і Є. М. Степанову, деяким іншим дослідникам. З огляду ж на рівень сучасних лінгвокультурологічних досліджень, завдання лінгвокультурології дослідники виконують вибірково, а результати досліджень подають дещо редуковано. Ознайомлення з навчальними посібниками з лінгвокультурології, а також з науковими працями в цій галузі мовознавства наводить на думку, що їх автори вважають об'єктами лінгвокультурології окремі слова, фразеологізми та їх групи. Навіть розроблена на сьогодні терміносистема цієї науки спрямована на визначення й розрізнення саме цих

одиниць мови: *концепт, логоеністема, прецедентний феномен, лінгвокультурема, сапієнтема, лінгвосапієнтема...* Проте одиниці інших мовних рівнів дослідники практично ігнорують. Саме бажання подолати цей кризовий стан у розвитку лінгвокультурології зумовлюють **актуальність** вибору дисертанткою проблеми дослідження та шляхів її вирішення – лінгвокультурологічного аспекту функціонування у мовленні не окремих лексем, а цілої лексичної категорії: категорії паронімії. Є **актуальним** і комунікативно-когнітивний підхід із залученням новітньої концепції мовленнєво-поведінкових тактик і ситуацій і мовленнєво-культурних сценаріїв (с. 82–83), яку було висунуто на початку ХХІ ст. академіком В. Г. Костомаровим і професором Є. М. Верещагіним, але, на наш погляд, не поширено на всю систему мови в умовах домінування антропоцентричного підходу до вивчення мовних явищ.

Наявність у русистиці, принаймні, чотирьох різних точок зору на ознаки пари або ряду паронімів (с. 64–74) свідчить про невирішеність цього питання і **актуальність** досліджень, спрямованих на виявлення оптимальних ознак паронімії. Саме як результат такого дослідження ми оцінюємо рецензовану дисертацію О. О. Михайленко-Зото «Російська паронімія в лінгвокультурологічному аспекті». Паронімія є найскладнішим лексичним явищем, із яким трапляється стикатися і в рідній мові, і у процесі вивчення іноземних мов. З одного боку, вона завдає багато клопоту і учням, і викладачам, і авторам, і редакторам; з іншого, – виступає як засіб навмисного вжитку в поетичному або жартівливому мовленні, у мовній грі. Отже, **актуальними** є практичні поради щодо запобігання ненавмисної, помилкової паронімії або правил використання паронімії навмисної.

Актуальність рецензованої дисертаційної роботи здобувачки вченого ступеня доктора філософії О. О. Михайленко-Зото визначає її наукову новизну, теоретичне значення і практичну цінність, про які йтиметься далі у відповідних розділах відгуку.

Вважаємо, що авторка дисертації органічно поєднує вивчення структурного, семантичного, функційного, когнітивного, культурологічного та прикладного аспектів російської паронімії у межах процедур діючих

у сучасному науково-гуманітарному просторі антропоцентричної і системно-структурної науково-дослідницьких парадигм (с. 76). Вона вміло оперує методами, які використала, аби виконати завдання (с. 80–82), чітко аналізує роль кожного з них на шляху досягнення поставленої мети. Із загальнонаукових методів у роботі вжито аналіз і синтез, моделювання, кількісний метод, контрастивний метод, метод класифікації; із макропарадигмальних методів у дослідженні домінує комунікативно-прагматичний метод, що поєднує принципи інтегративності, антропоцентричності, системоцентричності та функційності. Його процедуру застосовано в поєднанні з концептом скрипту (сценарію), первісно розробленого в рамках когнітивно-комунікативного методу. Принцип інтегративності проявляється через опертя на три базових лінгвістичних теорії: номінації, референції і мовленнєвих актів. Провідним методом у дослідженні є лінгвокультурологічний метод, який кваліфікують як один з міждисциплінарних гібридних методів.

У науковому сенсі найбільш перспективним у концепції, яку висуває О. О. Михайленко-Зото в дисертаційній роботі «Російська паронімія в лінгвокультурологічному аспекті» та в публікаціях, що висвітлюють цю концепцію (с. 8–9), є розгляд узагальненої лексичної категорії паронімії з точки зору її комунікативно-прагматичних виявів навмисного зближення і ненавмисного змішування у можливих мовленнєво-культурних сценаріях таких мовленнєво-поведінкових ситуацій, що формують мовленнєво-поведінкові тактики із використанням паронімії, з одного боку, ненавмисної помилки у говорінні, слуханні, письмі або читанні і уточнення думки, а з іншого боку, – навмисної трансформації, художнього використання і навчального впливу. Цінним є також підхід до формування фактографічної бази, який застосовано в роботі.

Треба зазначити, що структура рецензованої дисертації повністю відповідає представленому авторкою змісту. Отримані результати збагатили певним доробком обидві бюджетні наукові теми Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, про які офіційно заявлено у вступі (с. 34–35): кафедри російської мови «Функціонування одиниць російської мови в

різних лінгвокультурних просторах» (2017–2020), державний реєстраційний номер 0116U000907; і кафедри загального та слов'янського мовознавства «Дослідження лексико-граматичних аспектів слов'янського мовного простору» (2021), державний реєстраційний номер 0116U005557.

2. Аналіз змісту дисертації. Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації та їх достовірність

Композиція дисертації відповідає визначеній меті й завданням дослідження, які реалізовано у трьох розділах. Роботу завершують загальні висновки і список бібліографічних посилань та список ілюстративних джерел (282 позиції). Загальний обсяг дисертації – 220 сторінок, основний текст – 8,8 авторських аркушів.

Вступ (с. 28–41) містить усі передбачені вимогами до дисертацій докторів філософії структурні компоненти. Зміст вступної частини свідчить про актуальність, новизну, теоретичне значення і практичну цінність, її мета і завдання є такими, що потребують нагального розв'язання з метою подальшого розвитку мовознавства.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади вивчення російської паронімії» (с. 42–97) здобувачка робить огляд теоретичних напрямів в історії вивчення паронімії в російському мовознавстві; визначає формальні, змістовні та функційно-прагматичні ознаки виявлення паронімів і способи утворення паронімічних опозицій, звертаючи увагу на різні типи паронімії; розмежовує проблеми теоретичного та прикладного характеру, що стосуються паронімії; визначає напрями лінгвокультурологічного аналізу паронімів. Об'єктом вивчення для першого розділу авторка обирає концепції паронімії та її функціонування в російському мовознавстві, предметом – відмінності в підходах і методиці вивчення паронімії в русистиці, причини цих відмінностей. Розділ складається з чотирьох підрозділів. Перший підрозділ (1.1; с. 42–58) – це огляд теоретичних напрямків в історії вивчення паронімії в російському мовознавстві. У цьому розділі подано широке розуміння дисертанткою паронімів як слів, «що помилково або навмисно зміщуються в мовленні, мають часткову звукову... і графічну... схожість, частково або повністю розрізняються семантично і

входять до однієї або різних частин мови» (с. 57). О. О. Михайленко-Зото усвідомлює свою позицію і доводить її різноманітністю ознак схожості російських паронімів, які можуть співвідноситися як системно, так і контекстно. Здобувачка звертає увагу на фоносемантичні та когнітивні засади зближення паронімів. У другому підрозділі (1.2; с. 58–64) антонімія, синонімія і омонімія представлені як суміжні с паронімією лексичні категорії; у третьому підрозділі (1.3; с. 64–74) подано аргументований аналіз різних підходів до виокремлення типів паронімів і їх класифікацій; у четвертому підрозділі (1.4; с. 75–92) описано методологічну базу дослідження.

Другий розділ «Ненавмисна паронімія в російському лінгвокультурному просторі» (с. 98–136) О. О. Михайленко-Зото присвячує розгляду специфіки реалізації на російськомовному матеріалі мовленнєво-поведінкових тактик паронімічної ненавмисної помилки в мовленнєво-поведінкових ситуаціях говоріння, слухання, письма й читання (с. 98–126) і паронімічного уточнення думки (с. 127–133). У ситуаціях паронімічної помилки, де виявляються фрейми акустичних перешкод, вимовно-слухових дефектів комунікантів, незрозуміння семантики, трапляються комплексні паронімічні помилки, які зумовлюють багатовимірні мовленнєво-поведінкові ситуації: паронімічна помилка виявляється в різних видах мовленнєвих дій одночасно або послідовно, наприклад, дефектна вимова може спричинити помилку слухового сприйняття інформації, а далі – її неправильний запис. Дисертантка встановила, що ненавмисність використання однокореневих паронімів не підлягає сумніву у випадку термінологічної паронімії в текстах наукового і офіційно-ділового стилів, коли переслідується мета точно передати думку.

У третьому розділі «Навмисна паронімія в російському лінгвокультурному просторі» (с. 137–188) О. О. Михайленко-Зото описала результати вивчення трьох виявлених нею і виокремлених мовленнєво-поведінкових тактик навмисної паронімії: 1) МПТ трансформаційної паронімії; 2) МПТ художньої паронімії; 3) МПТ навчального впливу паронімії. У кожній тактиці дослідницею викрито цікаві закономірності. Найбільш перспективною у подальшому вивченні ми вбачаємо тактику

навчального впливу паронімії, бо саме вона зараз допомагає навчити учня правильно володіти паронімічними термінами, здебільшого, тими, що мають однакові грецькі або латинські компоненти.

Загальні висновки (с. 189–193) узагальнюють результати аналізу мовного матеріалу. О. О. Михайленко-Зото підкреслює лінгвокультурну різноманітність уживання сценаріїв і ситуацій, що породжуються комунікативно-прагматичними потребами функціонування російської мови та реалізуються у виявлених і досліджених двох мовленнєво-поведінкових тактиках ненавмисної паронімії та у трьох МПТ навмисної паронімії. Саме в цих тактиках, ситуаціях і сценаріях за допомогою низки фреймів виявляється категоріальна природа лексичної категорії паронімії, її динаміка та лінгвокультурологічна своєрідність у російській мові, шляхи взаємодії із іншими категоріями мови й мовлення.

Перелік використаної літератури містить 282 позиції. Кількість і якість залучених авторкою джерел свідчить про ґрунтовність і повноту наукових положень дисертації. Це дає змогу стверджувати, що рецензована дисертація є самостійно і професійно виконаним науково обґрунтованим дослідженням із залученням достатнього для досліджень такого типу фактичного матеріалу, а висунуті на захист положення підкріплені достовірними науковими положеннями, визнаними науковим співтовариством.

Отже, ми вважаємо, що рецензована дисертація О. О. Михайленко-Зото відповідає необхідному рівню новизни дослідницького підходу, ґрунтовності наукових концепцій та обсягу аналізованого матеріалу, що забезпечує теоретичну значущість та практичну цінність роботи.

3. Наукова новизна отриманих результатів

Наукова новизна роботи зумовлена концептуально новими підходами комунікативно-прагматичного вивчення лінгвокультурологічної своєрідності лексичної категорії паронімії в російській мові і дає змогу подальших лінгвокультурологічних узагальнень щодо суміжних з паронімією категорій.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що в ній на матеріалі російської мови розроблено лінгвокультурологічні засади лексичної категорії паронімії та способи функціонування одиниць, що її відображають або корелюють з

нею. О. О. Михайленко-Зото показала спосіб дослідження від мовної системи до її лінгвокультурної реалізації в комунікативному просторі. Важливе теоретичне та практичне значення має методика використання паронімії у навчанні російської мови як рідної та іноземної.

4. Дотримання вимог академічної доброчесності та повнота викладу наукових результатів в опублікованих працях

Текст дисертаційної роботи пройшов перевірку на наявність текстових запозичень без належного посилання на джерело в антиплагіатній інтернет-системі Unicheck.com. За результатами перевірки виявлено відсутність текстових запозичень без належного посилання на джерело та встановлено, що дисертаційна робота О. О. Михайленко-Зото «Російська паронімія в лінгвокультурологічному аспекті» відповідає принципам академічної доброчесності. Рівень оригінальності дисертаційної роботи складає 95,16 %.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація О. О. Михайленко-Зото відповідає спеціальності 035 Філологія та вимогам п. 9-12 «Порядку проведення експерименту із присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року №283).

За темою дисертаційної роботи опубліковано 13 наукових праць, 5 з яких – у фахових наукових виданнях України, 2 – у періодичних виданнях інших держав. Усі результати автор отримав особисто.

Основні теоретичні та практичні результати рецензованої дисертаційної роботи пройшли апробацію у доповідях та виступах на міжнародних, всеукраїнських та міжвузівських наукових конференціях.

Обсяг друкованих праць, їх зміст і кількість відповідають чинним вимогам щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Практична цінність результатів дисертаційної роботи

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані у навчальних курсах і посібниках з лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, лексикології російської мови та її стилістики і культури мовлення, російської мови як іноземної. Положення роботи щодо визначення паронімії і паронімів варто використовувати у складанні словників, передусім, словника паронімів російської мови.

Результати дослідження російської паронімії мають перспективу бути запровадженими у дослідженнях інших лінгвокультур, а також на підставі мовних категорій і одиниць не лише лексикології, а й інших аспектів мови.

6. Зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

У змістовному та аргументованому дисертаційному дослідженні, яке, безсумнівно, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія, є положення, які мають бути уточненими або з'ясованими у дискусії. Це зумовлено, передусім, новизною підходів авторки до вирішення наукових проблем лінгвокультурології.

1. У роботі наведено лише поодинокі приклади міжмовної паронімії. Які додаткові до виявлених у дисертації положень можна висунути у випадку, якщо ми стикаємося в лінгвокультурному просторі з міжмовною паронімією?

2. Прошу конкретизувати завдання, у яких на заняттях з російської мови як іноземної навмисна паронімія використовується як навчальний прийом.

3. Аргументуйте свій вибір авторів, на яких посилаєтесь у визначенні паронімії і паронімів.

4. Як Ви вважаєте, чому не всі поетичні рими в російському віршуванні є патронімічними?

5. Чому в дисертаційній роботі як провідний використано термін мовленнєво-поведінкова тактика, а мовленнєво-поведінкові стратегії залишаються поза увагою цього дослідження?

6. Чи маєте Ви план щодо написання навчального або довідкового посібника з використанням положень дисертації?

Висловлені зауваження, питання та побажання носять здебільшого рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку рецензованої праці.

7. Загальний висновок

Вважаємо, що рецензована дисертаційна робота «Російська паронімія в лінгвокультурологічному аспекті» відзначена науковою та методологічною зрілістю, має системний і цілісний характер. Вона є значущим внеском у подальший розвиток лексикології, лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, методики викладання російської мови як рідної та іноземної і має беззаперечне теоретичне й практичне значення. Отже, з огляду на актуальність теми дослідження, обґрунтованість висновків і наукових положень, сформульованих у дисертації, їхню новизну та практичну цінність, повноту викладу в наукових публікаціях, відсутність порушень академічної доброчесності, вважаємо, що дисертація цілком відповідає вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 (зі змінами), а її автор **Олена Олександрівна Михайленко-Зото** заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент:

Кандидат філологічних наук, доцент
завідувач кафедри українознавства
Національного університету
«Одеська морська академія»

Алла ВАРИНСЬКА

